

Rositsa Lelyova, Daniel Vachkov

(Bulgaria, Institute for Historical Research at the Bulgarian Academy of Sciences)

New Research on the Western Bulgarian Outlands

Abstract: The collection of papers Western Bulgarian Outlands – History and Perspectives is a contributed interdisciplinary publication of the Institute for Historical Research at the Bulgarian Academy of Sciences and the Scientific Institute “Western Outlands”, which was restored on 11 April 2025.

The volume includes historical, historical-demographic, cultural, literary, cartographic, legal, and related studies by scholars and public figures from Bulgaria and Serbia who took part in the scientific conference held on 8 November 2024 in Sofia. The chronological scope is also wide—from the Middle Ages to the present, with an outlook towards the future. The aim is not only to reveal lesser-known aspects of the past of the Bulgarians in the Western Outlands, but also to draw attention to the contemporary problems of Bulgarian communities in the region.

Росица Лельова, Даниел Вачков

(България, Институт за исторически изследвания – Българска академия на науките)

Нови изследвания върху Западните български покрайнини

Сборникът „Западни български покрайнини – история и перспективи“ е приносно интердисциплинарно издание на Института за исторически изследвания при Българската академия на науките и на възстановения на 11 април 2025 г. Научен институт „Западни покрайнини“. В него са публикувани исторически, историко-демографски, културологични, литературоведски, картографски, юридически и др. изследвания на 24 учени и общественици от България и Сърбия, които са взели участие в проведената на 8 ноември 2024 г. научна конференция в София.

В началото съвсем резонно е представен задълбочен историографски преглед по темата от доц. Ангел Джонев. Дълго време – до началото на 90-те години на XX век, западнопокрайнинският въпрос е оставен в забвение по конюнктурни политически причини. Дори готовата още в средата на 80-те години монография за националноосвободителното движение в Западните покрайнини на Методи Петров излиза едва през 1995 г. След това интересът постепенно нараства, като през последните 25 години българската историография бележи в това отношение голям напредък, засягайки различни аспекти на темата, включително и актуална съвременна проблематика. Основният акцент е поставен върху междувоенния период, за който има най-много публикации. Това създава известен дисбаланс, който може да бъде преодолян във времето с нови научни разработки. Статията ще бъде чудесна база за бъдещите изследователи, особено за младите ни колеги, които с проучванията си ще запълват белите полета по темата.

Започвайки хронологически, трябва да се отбележат две статии в Сборника, които разглеждат периода на средновековието. Д-р Тервел Попов представя българското политическо, църковно и етническо присъствие в Браничевска област през този период. Ако днес тя е част от Сърбия, то не така са стояли нещата от началото на IX до края на XIII век. През IX–X в. Браничевска област близо два века е била част от Българската ранносредновековна държава. Браничево е важен военно-административен и църковен

център (епископска резиденция). През XII–XIV век областта многократно сменя владетелите си като е включена и в няколко полусамостоятелни владения: (на Белота, на Ростислав Михайлович и на братята Дърман и Куделин). Браничевска област е обект на съперничество между България, Византия и Унгария. В крайна сметка през XIV век новият силен политически субект Сърбия установява господство над областта, но населението дълго време след това запазва българското си народностно самосъзнание.

И в а н П о п о в насочва вниманието на читателите към сина на цар Иван Срацимир (владетел на Видинското царство) – цар Константин II Асен, и неговото управление на запад от Видин. Изследването му е на база на новите исторически проучвания на проф. Пламен Павлов и проф. Иван Тютюнджиев, базиращи се и на археологически данни, според които Българското царство продължава да съществува и след смъртта на владетеля на Видинското царство – Иван Срацимир, през 1396 г. Константин II Асен управлява земите на запад от Видин до смъртта си през 1422 г., макар и васал на османския султан. Той е един от двамата организатори на известното въстание на Константин и Фружин (синът на Иван Шишман) в началото на XV век (1404–1413), целящо възстановяване на независимостта на България.

Представените медиевистични публикации ясно очертават българското присъствие в тези западни области още в периода на Средновековието и предоставят широко поле за работа и в бъдеще, стъпвайки на нови исторически и археологически данни.

Интерес представлява още една група статии, които могат да се обединят под шапката на историко-демографски изследвания. Те уплътняват картината и спомагат за изясняване на редица проблеми и спорни въпроси. Точните статистически данни, които са използвани, подпомагат анализа на различни исторически и социални процеси.

Тук ще отбележа публикацията на доц. Г е о р г и Г е о р г и е в, която се спира на миграционните движения на българите към територията на Княжество, по-късно кралство Сърбия през XIX век. През първата половина на споменатия век и по-късно в южните и източни части на Сърбия числото на български заселници е значително, главно от Видински санджак, но също и от Тетевенско. Трябва да се отбележи, че българите не фигурират като такива в държавните преброявания. След Руско-турската война от 1877–1878 г. вече кралство Сърбия се разширява на юг, по долините на Българска Морава и Нишава. В Нишки, Пиротски и Прищински санджак българското население е значително. Авторът насочва вниманието към колонизационната политика на Сърбия в „новите земи“ на мястото на изселеното се мюсюлманско население, което е сменено с изселници от България – основно от Кюстендилското краище и Трънско. Като основен фактор за това се посочва тежкото икономическо състояние на този район, роля за което имат и чисто географските и климатични условия. Това е причината и за опита на Княжество България да спре този отлив и да предприеме действия за преориентиране на изселническия поток към Северна България.

Демографското състояние на населението в Западните покрайнини през междувоенния период е обект на изследване от доц. С п а с Т а ш е в. Той базира своето проучване на официалните преброявания в Кралството на сърби, хървати и словенци през 1921 г. и вече в Югославия през 1931 г. За отбелязване е фактът, че от момента на завземане на Западните покрайнини от Сърбия до първото преброяване, т.е. само за няколко месеца, от района са се изселили близо 8600 българи. Данните посочват, че населението на срез Босилеград, включващ и общините към него, през 1921 г. е 24 хил. души, а в срез Цариброд, заедно с общините – 22 хил. души. Общо населението съответно е 46 хил. души. Десет години по-късно резултатите са приблизително същите, но с низходяща тенденция – намаление от 160 души (т.е. отрицателен прираст от 0,35 %). Това е показателно на фона на прираста на населението в Югославия за същия период с 16,3 %. Явно е, че

причината за това са неблагоприятните социални, политически и икономически условия, в които е поставено българското население.

Конкретно въпросът за брачността в община Босилеград в предходния исторически период от края на XIX век до 1919 г., когато Общината е в рамките на България, е изследван от доц. Даниела Ангелова. Направен е анализ на Регистрите за гражданско състояние на населението, съхранявани в Държавния архив – Кюстендил. Данните разкриват нисък процент на брачност, под средния за окръга и страната. По отношение на възрастта се наблюдава сходство с другите части на България. Статията е принос към проучването на социалната история на Западните покрайнини.

Интердисциплинарността на сборника се вижда и от публикуването на едно новаторско картографско проучване на Николай Дунев. Всъщност то поставя началото и на бъдещи такива за Западните покрайнини. Представени са множество карти от личната колекция на автора, от Националната библиотека „Св.св. Кирил и Методий“ и онлайн чуждестранни колекции. Това са български, сръбски, западни и руски карти, които разкриват различни научни и политически виждания. Те са систематизирани в пет периода: до 1878; до 1912; до 1945, до 1992 и до днес, като са отразени основните характеристики на периода и значимите събития, случили се по това време и влиянието, което те оказват върху създаването на самите карти.

Естествено междувоенният период предизвиква най-силен изследователски интерес. Засегнати са различни аспекти, като статията на Александър Георгиев за Западните покрайнини в контекста на българо-югославските отношения в периода от 1919 до 1923 г. Акцент се поставя върху агресивното поведение на сръбските власти при анексирането на тези земи, асимилационните политики, бежанския въпрос, а също и върху дипломатическите контакти между правителствата на Александър Стамболийски и Никола Пашич.

Обзорната статия на проф. Венцислав Велев за положението на българите в Западните покрайнини в десетилетията след Ньойския договор от ноември 1919 г. изследва социалните, културните и политическите предизвикателства, пред които те са изправени. Сръбското управление налага административна реорганизация, която включва подмяна на състава на местната власт – от българска – на сръбска. Авторът подробно разглежда различните аспекти на асимилационната политика спрямо българите – закриването на български училища, забраната на българския език в публичната сфера, поставянето на църквите под контрола на сръбската православна църква, промяна на имената, преследвания и репресии срещу активни общественици и културни дейци – учители, свещеници и пр. Акцент е поставен и върху социално-икономическите предизвикателства пред българите – икономическите и търговски рестрикции, които от своя страна водят до масови изселвания на българи от региона, а оттук и до намаляване на икономическия потенциал на местните общности. Не са пропуснати и усилията на българите да запазят своята културна идентичност чрез тайни събирания, неформално образование, а също и осъществяването на протестни акции, и пр.

Един от важните въпроси от този период, който е сериозен проблем в отношенията между България и Кралството на сърби, хървати и словенци, по-късно Югославия, е двувластническият, който е обект на изследване в статията на д-р Сия Никифорова. Прокараната граница разделя много села и техните землища и множество жители стават двувластници, чиито имоти (пасища и гори) се намират от двете страни на границата. Разгледана е Нишката спогодба от 1923 г., която предвижда начин за използване на имотите, включващ специални билети за хората от района; изработването на „временен правилник за двувластниците“ през 1929 г., който регламентира статута на тези хора и

начина на преминаване, сключената през 1930 г. конвенция за ликвидация на двувластническите имоти (отменена три години по-късно) и пр. Фактическото състояние показва нарушаване на имотните права на българското погранично население през изследвания период.

Не е пропуснато и значението на личностния фактор, към което ни насочва изследването на Николай Поппетров за дейността на поета, публицист и общественик Емануил Попдимитров в края на 20-те години на XX век в защита правата на българите в Западните покрайнини. Акцент е поставен върху участието му в Петия конгрес на европейските малцинства в Женева през 1929 г., където е постигнат успех с признаването на българското малцинство в Западните покрайнини. Специално внимание е отделено на други публични изяви на интелектуалеца в защита на българската национална кауза, отразени в личния му дневник.

Името на Емануил Попдимитров е свързано и със създаването през 1932 г. на Научния институт „Западни покрайнини“. На историческите аспекти и съвременните предизвикателства пред Института се спира доц. Александър Гребенаров. Той очертава предшествашите събития, а именно: учредяването през 1924 г. в София на Върховния комитет на бежанците от Западните покрайнини, както и на изграждането на нелегалната формация „Въртоп“. Проследени са учредителните документи, целите и дейността на Института, която не се характеризира с особена активност, а след 1944 г. спира по обясними конюнктурни политически причини, като през 1952 г. се стига до закриване на Института. През 2025 г. Научният институт „Западни покрайнини“ е възстановен от инициативен комитет от 20 учени и общественици. Той ще бъде важен и необходим научно-обществен център, който ще изследва културно-историческото наследство на българите в Западните покрайнини, а също да бъде съпричастен към проблемите и предизвикателствата пред нашите сънародници в Сърбия.

Статиите, посветени на периода на Най-новата история и Съвременната епоха са поместени във втората част на Сборника. Те започват с два текста, разглеждащи проблемите на нашите сънародници в областта на вероизповеданието и провеждането на църковното служение в храмовете на населените места в Западните покрайнини.

Автор на първата статия по темата е доц. Иво Янев. В началото се прави кратък преглед на положението на българите след Ньойския мирен договор в Западните покрайнини и унищожаването на българското църковно и просветно дело на фона на общата политика за асимилация на българите в Сърбо-хърватско-словенското кралство. Представен е сравнително големият брой български училища и църкви, които преминават на подчинение на сръбската държава и църква, както след Първата, така и след Втората световна война. След това в статията са изложени теоретичните постановки за религиозните права и свободи както от християнска, така и от международноправна гледна точка. Анализира се и съвременната политика на Сръбската православна църква, която се гради на първо място върху позициите на нацията, а не на общохристиянските ценности. Линия, която авторът определя като етнофилетизма (църковен национализъм) – отхвърлена от християнските вероизповедания, като несъвместима с Христовото учение. Пример за този етнофилетизъм на Сръбската православна църква е канонизирането през 2017 г. на т.нар. Сурдулишки мъченици. Обявяването им за мъченици противоречи на всички църковни канони, тъй като те не са станали жертва на отстояването на християнската им вяра, а заради участието във въоръжен бунт, което само по себе си не ги прави мъченици за вярата. Правилно е отбелязано, че всъщност целта на тази канонизация е да се заклеймят българите като окупатори, потисници и убийци и по този начин да се вмени на местното българско население чувството за вина, а оттам и постепенно от отказ от

българско национално самосъзнание. Главният извод на публикацията е, че пълното нечитане на религиозните свободи на българите в Сърбия има като пряк резултат тяхното отчуждаване от Христовата вяра и Православието.

Следващата статия, чийто автор е д-р Г о р а н Б л а г о е в, разглежда контактите между Сръбската и Българската православна църква. Още в началото на публикацията се отбелязва, че през атеистичния период контакти между двете църкви на практика няма. Споменават се две посещения на патриарх Кирил в Белград през 1963 и 1964 без обаче на тях да се повдига въпроса за спазване на религиозните права на българите. Всъщност по-активни контакти се установяват едва след падането на комунистическите режими в двете държави. Обстойно място е отделено на инициативата на представители на Демократичния съюз на българите в Югославия (ДСБЮ) които през септември 1995 г. се срещат с патриарх Максим и го запознават с провокацията на Сръбската православна църква да не допусне участие на български свещеници в службата, посветена на 100-годишнината от построяването на храма „Рождество на Пресвета Богородица“ в Босилеград. Проблемът е разгледан по време на визитата на патриарх Максим в Белград на 11 и 12 октомври 1995 г., където главата на Българската православна църква се среща с патриарх Павле, с министър-председателя Контич и с президента С. Милошевия. Обсъден е въпросът за използването на български език в богослужението и за назначаването на български свещеници. Патриарх Павле проявява добронамереност по отношение на поставените искания, но не и министър-председателят Контич. На срещата със Слободан Милошевич въпросът не е обсъждан. В знак на добра воля в края на визитата двамата патриарси посещават Босилеград късно вечерта и отслужват обща литургия. Разгледано е и посещението, месец по-късно, на Иван Костов с партийна делегация, в която влиза и митрополит Инокентий от алтернативния синод. Те обаче не са допуснати в църквата, която демонстративно остава заключена. Контактите между двете църкви продължават, като през юни 1996 г. патриарх Павле посещава София. Макар на срещата между двамата патриарси темата за Западните покрайнини да не е повдигната, в края на визитата те посещават Цариброд и отново заедно участват в богослужение. В текста е отбелязано, че постепенно въпросът за религиозните права на българите в остатъчна Югославия затихва. Малкото българи от Западните покрайнини, завършили българската Семинария и Богословски факултет, не намират реализация в родния си край. Статията разглежда и някои случаи на преследване на български свещеници от страната на сръбските духовни власти, като особено показателен е примерът с йеромонах Йоан и проблемите, които му създава митрополитът на Враня. Авторът отбелязва със съжаление, че от страна на Българската православна църква няма официална реакция. Наред с това е поставен и въпросът за мълчанието на Българската патриаршия относно канонизацията на Сурдулишките „мъченици“.

Сборникът продължава с две статии, посветени на българските организации в Западните покрайнини и ролята им за отстояване на българщината в тази част на Република Сърбия.

Автор на една от публикациите е д-р С т е ф а н И в а н о в. В нея се прави анализ на дейността на три организации: Културно информационен център (КИЦ) – Босилеград, Гражданското сдружение „ГЛАС“ и Демократичния съюз на българите. Текстът започва със създаването през 1997 г. на КИЦ–Цариброд с филиал в Босилеград. Десетина години по-късно, през 2006 г., КИЦ–Босилеград се основава като самостоятелно дружество. Разгледани са всичките му разнообразни дейности: консултации за придобиване на българско гражданство, провеждане на кандидатстудентски курсове, изучаване на майчин език в училищата, предлагане на здравни услуги в България на българите от Босилеград, отбелязване на важни събития от българската история, възстановяване на

български паметници, изпращане на деца на летни лагери по българското Черноморие, издаването на списанието *Бюлетин* и др. Извежда се изключителният принос за успешното развитие на центъра на неговия ръководител Иван Николов. Като друга активна фигура е отбелязан Радко Стоянчов. Отделено е съществено място и на друга важна българска организация в региона – учреденото през 2013 г. Гражданско сдружение „ГЛАС“. Многобройните дейности на Сдружението се проявяват в сферата на културата, икономиката, спорта, защитата на малцинствените права и т.н. От появата си „ГЛАС“ поема организирането на едно значимо не само за Западните покрайнини, но и за всички останали български общности в чужбина събитие. Това е ежегодният Великденски фестивал, на който се събират български деца от всички краища на света. Организацията издава и електронния портал „ГЛАС ПРЕСС“. Лидер и вдъхновител на Сдружението е Александър Димитров. В края на статията се разглежда дейността на партията „Демократичен съюз на българите“, наследник на основания през 1990 г. ДСБЮ. Отбелязани са успехите, които партията постига на местно равнище, въпреки многобройните трудности, които ѝ се създават от централата-власт. Лидер на партията е Драголюб Иванчов. В края на публикацията са очертани неблагоприятните перспективи пред българите в Босилеград, но се дава висока оценка на тези три организации, които въпреки трудните условия вършат активна родолюбива дейност. Статията, освен научен принос, има за цел и да отдаде заслуженото признание на всички български дейци в Босилеград, които работят неуморно за съхраняването на българския дух в Западните покрайнини.

Въз основа на непубликувани документи на Архива на Външно министерство д-р Кр а с и м и р а Т о д о р о в а проследява създаването на КИЦ–Цариброд. Обект на анализ са активните дипломатически действия главно от страна на правителството на Иван Костов, макар първите стъпки да са направени още при кабинета на Жан Виденов. Представени са сериозните спънки, които създават местните и централните югославски власти. Съвместните действия на българското правителство заедно с различни български организации дават възможност да се преодолеят препятствията, свързани с тезата на югославското външно министерство, че България иска да създаде чужда структура на територията на Югославия. След като са извършени всички необходими стъпки юридически, политически, финансови, в крайна сметка е постигнат един значителен успех, даващ перспектива за културното и духовното развитие на българите в Западните покрайнини – през есента на 1997 организационно е изграден КИЦ–Димитровград и през февруари на следващата година е официално открит. Авторката на статията дава висока оценка за работата на българската дипломация и на българските държавни институции по решаването на този важен въпрос.

Следващата статия е посветена на политическите борби сред българската общност в Западните покрайнини. Неин автор е д-р Б и с е р Б а н о в . Макар изследването да е центрирано около провеждането на конкретни избори през 2010 г. за национални съвети и през 2012 г. на общи местни парламентарни избори, всъщност текстът прави преглед на появата и дейността на първата политическа организация на българите след падането на комунистическия режим в Югославия – Демократичен съюз на българите в Югославия (ДСБЮ). Добре са представени трудните условия, които възникват пред партията, вследствие на постоянния силен натиск от страната на сръбските институции и тайни служби. Проследени са непрекъснатите разпри, разделения и изключвания в редиците на ДСБЮ. Неблагоприятните тенденции водят до обособяването на две нови български партии през 2007 г., което още повече отслабва влиянието им сред местното българско население. Тези процеси спомагат сръбските опозиционни партии да започнат да привличат голяма част от българските гласоподаватели. В резултат на всичко това както

изборите за национални съвети през 2010, така и на общите избори през 2012 г., избранниците на сръбските национални партии от българските региони имат мнозинство. Статията извежда аргументирания извод, че избраният Национален съвет на българите е по-скоро проводник на сръбската малцинствена политика, а не защитник на правата на българската общност.

Последната статия от раздела „История“ е на д-ц. Пенка Ватова. Текстът проследява ролята на излизащото от 1965 г. в Ниш списание „Мост“ за развитието на публичните изяви на представители на българската общност в Югославия, а по-късно в Сърбия, в областта на културата, изобразителното изкуство, литература. Излизалото в продължение на близо 50 години (220 публикувани книжки) списание се превръща във важна трибуна, на която се представят културните достижения както на българите в Юго-Сърбия, така и на творци от България. Освен че списанието стимулира развитието на културните процеси сред българската общност, то спомага за укрепването на националното самочувствие и достойнство сред общността. Особено значима става неговата роля за представяне на българската култура от двете страни на границата от 90-те години на миналия век. Както отбелязва и авторката на статията, списанието се опитва да се превърне и в двигател на демократичните процеси в областта на културата след падането на тоталитарните режими в Европа и в региона. Очевидно е, че излизането на списанието е било важно събитие в културния живот на българите в Сърбия.

В раздела, наречен „Перспективи“, са публикувани 6 статии, разглеждащи най-съвременните проблеми, политически, културни, стопански, пред българската общност от Западните покрайнини.

Този дял започва с обширна публикация, която може да се определи и като студия, от председателя на КИЦ–Босилеград Иван Николов. В самото начало се отбелязва, че още с откъсване от родината, Западните покрайнини са захвърлени в периферията на новата Сръбско-Хърватско-Словенска (СХС) държава без никакви перспективи да се интегрират в нея и по този начин от самото начало са обречени на бавна икономическа и демографска смърт. Във всички райони, където има чужди малцинства – българи, албанци, черногорци, Кралство Югославия провежда политика на системни репресии. В периода на социализма се установява привидно затишие, макар по същество главната цел по обезличаване на малцинствата да не се променя. Но сериозността на малцинствените проблеми се проявяват в края на 80-те и началото на 90-те години, когато с процесите на демократизация започват да се издигат исканията за свобода и независимост на районите с преобладаващо несръбско население, последвани от жестоки военни конфликти, продължили близо 10 години. В подкрепа на тезата са представени и статистически данни от преброяванията в Югославия, а по-късно в Сърбия, от които става видно, че от 62 000 българи през 1953 г., 70 години по-късно – през 2022, вече са останали едва 12 000. В текста се констатира фактът, че след убийството на Зоран Джинджич, в Сърбия се възцарява великосръбската идеология. Тя намира израз и в концепцията за „сръбския свят“ и става основа за прокарването на експанзионистичните цели на съвременната сръбска държава по отношение на Република Сръбска в Босна, разделянето на Косово и постепенното поглъщане на Черна гора и Северна Македония. Студията разглежда и негативите на провежданата от сръбските власти икономическа политика в района, която създава постоянни пречки пред българските предприемачи, които искат да инвестират в Западните покрайнини.

Следващата статия, чийто автор е д-ц. Едвин Сугарев, разглежда съдбата на българите в Западните покрайнини не само през погледа на изследователя, но и през този, на българския консул в Ниш. Тези позиции му дават възможността точно да фор-

мутира инициативите и действията, които българската държава е пропуснала да предприеме в подкрепа на своите сънародници в Република Сърбия. Тезата в текста обаче навежда на мисълта, че все още не е късно да се предприемат необходимите стъпки, които да подобрят положението на българската общност. Те са систематизирани в 13 точки и представляват своеобразна програма за българските държавни институции в провеждането на целенасочена политика по този важен въпрос. Най-общо могат да бъдат обобщени като набор от действия, свързани с поставянето на ясни условия в процеса на присъединяването на Република Сърбия към Европейския съюз, целящи да осигурят реално спазване на малцинствените права на българите и осигуряване на благоприятни икономически и социални перспективи за тяхното развитие в родните им земи. В това отношение, статията, освен чисто научната си стойност, има и голямо практическо значение.

Като един вид частичен отговор на предходния текст, се явява статията на И в а К р у м о в а от Изпълнителната агенция за българите в чужбина, която представя различните форми на подкрепа, оказвана от страна на Агенцията на разнообразните инициативи на организациите на българите от Западните покрайнини. Най-често тя се изразява в информационна, финансова и логистична помощ за осигуряването на участие на деца и възрастни от региона в различни фестивали, посещения на културни събития в България и чужбина. Разгледани са и някои конкурси, организирани от Агенцията, даващи възможност за отбелязване на културните и стопанските достижения на българите от Западните покрайнини.

В един оправдано емоционален тон Е л и ц а И в а н о в а обръща внимание в статията си на проявяващото се безразличие сред българското общество към проблемите на българите от Западните покрайнини. В текста се отбелязва липсата на реакция както от страна на българските институции, така и на обществото като цяло, към редица злонамерени инициативи в Република Сърбия, целящи разпалване на омраза към българския народ и държава и пряко рефлектиращи върху положението на живеещите българи в западната ни съседка. Отново се дава за пример скандалният случай с канонизирането на т. нар Сурдулишки мъченици от Сръбската православна църква и организирани шумни държавни чествания на това събитие. Изводите в статията са, че държавните институции, научната общност, медиите в България, остават длъжници на българите от Западните покрайнини в отстояване на техните интереси.

В статията на инж. А н г е л П е л т е к о в се разглежда статута на Западните покрайнини от международноправна гледна точка. Започва се с проблема за името и формата на държавно управление на Сръбско-Хърватско-Словенската държава след Първата световна война. Отбелязва се неизясненият характер, който страната има по време на Парижката мирна конференция, когато са ѝ предадени във владение Западните покрайнини. Впоследствие се проследяват честите смени на името на страната през последвалите десетилетия, без да става ясно, че тя е пряк приемник на държавата, получила като придобивка след Първата световна война тази българска територия. Като най-ярко доказателство в тази връзка се излага фактът, че през 2000 г. Съюзна република Югославия (включваща вече само Сърбия и Черна гора) кандидатства за ново членство в ООН, а не става дума за правоприемство. Изхождайки от този неясен международноправен статут на Западните покрайнини в Република Сърбия, авторът смята, че българската държава може и трябва да постави искането пред Белград за даването на широка и действителна автономия на региона.

Последната статия в Сборника, чийто автор е д-р Валентин Янев, разглежда един много тежък актуален проблем за българите от Западните покрайнини, свързан с развитието на рудодобива в района. Проследява се дейността на стопанското дружество „Босил – Метал“, зад което всъщност стоят международни компании с руски капитали и,

което в пълно нарушение на екологичните норми, развива производство силно замърсяващо водите, почвите и въздуха в този граничен район. Представени са мерките, които местните български екологични сдружения предприемат да се постави под контрол работата на двете мини, работещи на територията на Западните покрайнини. Паралелно с това се показват и опитите на местните власти да прикрият проблемите и да представят пред обществеността една благоприятна – но фалшива, картина на рудодобива в землището. В статията с много конкретни статистически и други данни се показва изключително вредното въздействие, което има минното производство върху околната среда и местното население. И в този текст се отбелязва, че прави впечатление пасивното поведение на компетентните български органи по отношение на толкова важен за здравето и поминъка на българите от Западните покрайнини въпрос.

Може да се каже, че представеният Сборник е много сериозна заявка за успех на бъдещата научна и обществена дейност на скоросъздадения Научен институт „Западни покрайнини“.